

En fritidsgård eller en troende gemenskap? – Utmaningar i en tid av religiös förändring

I denna artikel presenterar Caroline Gustavsson delar av ett forskningsprojekt bland pedagoger i Västerås stift om lärande och undervisning och hur resultaten kan förstås med utgångspunkt i två tidigare studier av Rune Larsson om kyrkans undervisning.

I Svenska kyrkans Kyrkoordning kan man läsa att undervisning tillsammans med gudstjänst, diakoni och mission, utgör en grundläggande uppgift för Svenska kyrkans församlingar.¹ Men vad betyder undervisning för och i Svenska kyrkan idag?

Syftet med föreliggande artikeln är att redovisa delar av ett forskningsprojekt bland pedagoger i Västerås pastorat, samt pröva hur resultaten från Västerås pastorat kan förstås med utgångspunkt i två tidigare studier av Rune Larsson.

Artikeln inleds med en presentation av de två tidigare studierna av Rune Larsson.² Därefter presenteras materialet från Västerås pastorat och tre tendenser avseende arbetet med lärande och undervisning som kunnat ses i pastoratet. Artikeln avslutas med en reflektion där Larssons studier används för att spegla, utmana och försöka förstå det resultat som Västerås pastorat ger exempel på.

Larssons två tidigare studier

I mitten av 1990-talet deltog Larsson i forskningsprojektet "Kyrkodidaktik". Projektet handlade om teori och praktik kring kyrkans undervisning utifrån frågorna: *vad, hur och varför* kyrkan bedriver undervisning. Studien ger en bild av hur Svenska kyrkans undervisningsuppdrag kan uppfattas ur ett religionspedagogiskt perspektiv.

När Rune Larsson beskriver kristen undervisning utgår han från att det finns en kristen föreställning om att

Gud vill något med sin skapelse och att undervisning är ett för kyrkan centralt uppdrag. I Nya testamentet översätts ordet "didaché" med undervisning och Larsson menar att detta påminner om betydelsen av att som kyrka förmedla och tillägna sig kunskap: "Det kristna trosinnehållet behöver läras, förstås och tolkas och bli till praktik så att det blir en del av den enskildes och församlingens liv".³

Enligt Larssons analys omfattar undervisningens innehåll inte bara de bibliska ordens teoretiska innehåll utan allt det som Kristus själv sade, gjorde och var och den gemenskap han skapade i och genom sin församling. Vittnesbörd tar sig, menar Larsson, uttryck i förkunnelse och undervisning men också genom människors liv och praktiserade tro. Kristen undervisning är enligt Larsson inriktad på en livslång process av växande med mål i en "fördjupad integration mellan tro, vetande, livshållning och handling".⁴

I den senare studien från 2007, redovisar Larsson hur ett antal kyrkor, däribland Svenska kyrkan, ser på sitt undervisningsuppdrag. Att Svenska kyrkan angett "undervisning" som en dimension av församlingens uppdrag talar, menar Larsson, för att undervisning ses som en central och grundläggande del av kyrkans uppdrag, jämförbar med gudstjänst, diakoni och mission. Larsson påtalar dock att undervisningen inte ges denna centrala plats i KO:s övriga delar. Undervisning framträder en-

dast i spridda skrivningar exempelvis i kommentarer till dopundervisning och konfirmation. När detta sker uttrycks undervisning närmast som en särskild aktivitet och inte som en identitetsbärande dimension av kyrkans uppdrag.

När Larsson frågar sig vad som ingår i undervisningen och om det förekommer någon form av innehållsligt centrum konstaterar han att Svenska kyrkan ger exempel på ett slags innehåll endast i kommentarer till dopundervisningen. Han konstaterar samtidigt att det inom denna ram "lämnas" stor frihet och att man tonat ner ett i äldre tider tydligare fokus på att lära ut ett antal fakta. Det fokus på "livsområden" för undervisningen som lyfts fram i Svenska kyrkans texter tolkar Larsson som uttryck för en antropocentrisk orientering. Detta fokus skiljer sig märkbart menar Larsson, i en jämförelse med katolsk tradition där fokus istället lagts på en kristocentrisk undervisning.

Vad gäller Svenska kyrkan konstaterar Larsson att olika dokument för undervisning har en svag teologisk reflektion och därmed en otydlig koppling till kyrkans identitet och trostradition. Larsson menar att en del av förklaringen till detta kan vara den religionspedagogiska teoribildningens och forskningens svaga ställning i Sverige.

Metod och material

Det material som anger utgångspunkt för reflektionerna i denna ar-

tikel hämtas från Västerås pastorat. Tillgången till materialet har jag fått i min roll som forskare i ett projekt där mitt uppdrag varit att analysera och spegla samt bidra till en begreppsanalys av det pågående arbetet i Västerås pastorat. Forskningsprojektet redovisas i rapporten *En process på riktigt*.⁵

Materialet utgörs dels av pedagogernas svar på frågan vad de associerar till när de hör ordet "undervisning". Frågan har ställts vid en samling för pedagogerna och jag har i efterhand analyserat de svar som pedagogerna skrivit ner. Materialet utgörs därtill av den kartläggning som pedagogerna i början av projektet gör av sin verksamhet. Denna kartläggning gjordes på uppdrag av dåvarande domprosten med syfte att synliggöra församlingarnas resurser, pågående arbete, målgrupper och nätverk. Kartläggningen ska i sin tur förväntas ligga till grund för en omvärldsanalys. I materialet ingår också *Plan för lärande och undervisning*, ett dokument som togs fram under Svenska kyrkans projekt *Dela tro, dela liv* och som förväntas utgöra ett grunddokument att utgå ifrån vid framskrivning av pastoraten. Materialet utgörs därtill av de samtal jag delat med pedagogerna vid de träffar vi tillsammans haft under arbetet med en *Pastoral för Undervisning*. Det är drygt 20 pedagoger som deltagit i arbetet.

Det material som föreligger har tematiserats med utgångspunkt i de didaktiska frågorna: *Vem är jag, Vilka möter jag, Vad vill jag förmedla/kommunicera/undervisa och Varför* samt *Hur*. Denna utgångspunkt uttrycker en förståelse för att det pedagogiska arbetet, för att bli helt, långsiktigt, reflekterat, trovärdigt och integrerat i en själv, måste ta sin utgångspunkt i en reflektion kring samtliga de didaktiska frågorna.

Tre tendenser i det empiriska materialet

Analysen av materialet från Västerås pastorat synliggör tre tendenser. En för det första bland pedagogerna inte självklart artikulerad förståelse

för innebörden av begreppet *undervisning*. En för det andra därtill oklar relation mellan didaktikens *Vad-* och *Hur-frågor* samt en för det tredje tydligt *diakonal profil* i pastoratets undervisande verksamheter, något jag ska redovisa i det följande.

Begreppet undervisning

Tidigt i arbetet med en *Pastoral för Undervisning* får pedagogerna besvara frågan vad de tänker på när de hör ordet *undervisning*. I en analys av materialet framkommer att innebörden av begreppet inte är självklar.

Ordet *undervisning* ger bland pedagogerna associationer till *Vem* man är

guidning, learning by doing, dialog, se och lyssna, kreativitet, påverkan och ömsesidigt lärande. Någon associerar undervisning till begreppet "metod" vilket understryker den nära koppling man gör mellan undervisning och svaret på frågan *Hur*. Exempel på uttryck för en känsla var: *öppenhet, välkomnande, gemenskap och trygghet*.

Vad- och Hur-frågan

I min analys av pastoratets kartläggning framträder en oklar relation mellan didaktikens *Vad-* och *Hur-fråga*. När den undervisande verksamheten kartläggs framträder en verksamhetstung organisation och för en

"Kan barn anses ha en medfödd tro? Har alla människor i grunden en tro? Kan man lära en människa tro?"

eller vill vara som pedagog. Exempel på detta är *medvandrare*, betydelsen av *nyfikenhet, lyhörddhet* och *omsorg*, samt en vilja att vara på *deras arena*. Ett exempel pekar i en riktning mot frågan *Vad* och ett innehåll i undervisningen genom valet av ordet *kunskap*. Någon har därtill valt ordet *lärande* för att beskriva undervisning, vilket i sig bekräftar att gränserna mellan kunskap, lärande och undervisning är långt ifrån självklar bland medarbetarna. Pedagogerna associerar undervisning till ett innehåll som man benämner "kunskap".

Didaktikens *Varför* kan därtill sägas vara besvarad genom ordvalen *missionsbefallningen* och *ringar på vattnet*. Pedagogerna beskriver undervisning som ett svar på Jesu uppmaning att, enligt Matteusevangeliet 28:16-20, gå ut och göra alla människor till lärjungar.

De flesta ord som associeras till undervisning kan dock läsas som ett svar på den didaktiska frågan *Hur* eller ger exempel på ord som kan uppfattas beskriva en känsla pedagogerna önskar förmedla genom undervisning. Exempel på *Hur* var ord som:

utomstående mycket oklar relation till de, i dokumentet *Planen för lärande och undervisning* angivna utgångspunkter man förväntas ta i synen på lärande.

Kartläggningen visar också en inte självklar relation mellan det pedagogiska arbetet och den gudstjänst som, enligt kyrkoordningen, skrivs fram som församlingens förväntade centrum. Kartläggningen saknar en reflektion kring *vad* människor i mötet förväntas lära sig och *varför*.

I såväl det tidigare framtagna dokumentet *Planen för lärande och undervisning* som i pedagogernas under projektet framskrivna texter, saknas en reflektion kring de pedagogiska grundsinsfrågorna om kunskap, människa och tro: vad är kunskap i ett kristet sammanhang, vem är en människa, har alla människor en tro och vad kan det betyda att tro. Under arbetet med *Pastoralen* framkommer också en upplevd rädsla bland pedagogerna att träda fram som kristna, d.v.s. en rädsla för att berätta om den tro man själv bär. Vid en av våra samlingar uttrycks detta med orden: *Vi håller på att släta ut oss till ingenting för*

att någon kanske ska tycka om oss. Citatet ger exempel på en medvetenhet om att någonting skaver, men det är en medvetenhet som samtidigt uppfattas svår att hantera. För att inte riskera att någon av de människor man möter tar illa upp eller väljer att lämna verksamheten, väljer pedagogerna ibland att inte säga något alls om tro som vare sig tradition eller liv.

En tydligt diakonal profil

Genomgående ger materialet från Västerås pastorat för det tredje exempel på verksamhet med en tydligare diakonal än undervisande profil. Detta inte minst genom den betoning pedagogerna gör av gemenskapens betydelse, inbjudan till en öppen verksamhet och mötesplatser av olika slag. Hur verksamheterna svarar mot frågor kring lärande och undervisning är inte lika klart utom i de fall där körverksamhet och konfirmandarbete presenteras. I ett av samtalen beskriver pedagogerna att de många verksamheterna inte upplevs räcka till för "det som behövs". Jag uppfattar att detta är sagt ur ett diakonalt snarare än ett undervisningsperspektiv och uttrycks i en önskan att svara på alla de önskemål som människor kan förväntas ha i relation till kyrkan.

I flera verksamheter i pastoratet inbjuder man till andakt. I samtalen med pedagogerna framgår att andakterna i flera fall uppfattas vara den gudstjänst de själva inbjuder till men också den enda form av gudstjänst som de, som pedagoger, upplever sig ha möjlighet att påverka.

Reflektion

De tre teman som kan ses i materialet från Västerås pastorat kan sägas bekräfta de resultat som Rune Larsson presenterat. Undervisning beskrivs genomgående som en särskild aktivitet och ett svar på *Hur*-frågan och inte som en identitetsbärande dimension av kyrkans uppdrag. Trots att undervisning i Svenska kyrkan lyfts fram som en del av kyrkans centrala uppdrag är den framförallt knuten till mötet med barn och ungdomar.

I min analys av det här redovisade

resultatet undrar jag om en del av förklaringen till den otydliga kopplingen mellan didaktikens *Vad* och *Hur* beror av en ogrundad teologi bland medarbetarna. Men detta är en tolkning utan egentlig grund. Tvärtom kan flera av pedagogerna uppfattas ha en grundläggande tro och stark förtröstan men en tro som framför allt och kanske av tradition tycks ta sig uttryck i en ambition att framför allt möta människor på ett diakonalt plan.

Pedagogernas vilja att möjliggöra mötesplatser kan finna en grund i övertygelsen att det i människor då efterhand ska väckas en längtan att lära mer om den kristna tron. Ett sådant arbetssätt bygger dock på att det i människor finns en klangbotten och referensram från hem, skola eller

än "kunskap" bekräftar denna bild.

Att flera av de verksamheter pedagogerna inbjuder till saknar undervisningsplan eller ett fokus på traditionell kristen undervisning ger också Larssons tidigare studier exempel på. En anledning till detta är enligt Larsson avsaknaden av väl genomarbetade grunddokument också på nationell nivå. Svaret på *Vad*-frågan tycks så att säga falla mellan stolarna, då varken den enskilda församlingen, pastoratet, stiftet eller nationell nivå tar ansvar för att skriva fram underlag för denna slags reflektion.

Det pedagogiska arbetet i Västerås pastorat bygger på ett starkt engagemang för och en nära relation till många, inte minst barn och ungdomar. Samtidigt måste frågan kring undervisningens och didaktikens

”Innebär djupgående förändringar av förutsättningarna för lärande och undervisning i Svenska kyrkan.”

konfirmation, och detta är förutsättningar som kyrkan idag inte längre kan räkna med. Idag är kyrkan för väldigt många människor den enda instans som kan förväntas tala om tro som liv och ge den grundläggande kunskapen om den kristna traditionens betydelse och innebörd.

I min analys av de valda orden för att beskriva *undervisning* kan man ana en risk för att pedagogernas arbete med undervisning i församlingen reduceras till ett arbete med enbart didaktikens *Hur*-fråga. Bilden av pedagogen som en levande metodlåda som förväntas leverera intressanta, spännande och helst också roliga metoder löper en stark risk att också bidra till den egna självbilden och ger därmed endast lite utrymme för en övergripande pedagogisk reflektion där samtliga didaktiska frågor besvaras. Risken finns att man förväntas bidra till att skapa en positiv känsla utan avsett innehåll. Att undervisningens *Vad* inte besvarades med mer

Vad- utmanas. Larsson påpekar att det kristna budskapet är något som ska läras, förstås och tolkas men också bli till praktik. I Västerås pastorat förläggs fokus i första hand på det senare, d.v.s. den kristna trons praktik. I en tid där föräldrar talar allt mindre med sina barn om tro och där skolans undervisning i kristen tradition är ytterst begränsad och starkt färgad av en sekulär diskurs är det få andra institutioner utöver kyrkan som kan förväntas ge en bild av den kristna tron som tolkningsram. Detta är samtidigt en reell utmaning och ett ansvar som inte pedagogerna själva kan bära.

Den tydligt diakonala profilen i Västerås pastorat tolkar jag som ett exempel på den antropocentriska orientering som Larsson såg exempel på redan 2007. En tydligare kristocentrisk undervisning finner färre exempel och detta ger, mot bakgrund av Larssons analys, möjligen uttryck för en mer generell trend i Svens-

ka kyrkan. Resultaten från Västerås pastorat pekar mot en svag teologisk reflektion och oklar koppling mellan församlingens undervisning och kyrkans trostradition och identitet och bekräftar därmed den trend som Larsson såg uttryck för redan tio år tidigare, något som borde stämma till eftertanke. Som redan påpekats finner Larsson en del av förklaringen vara att den religionspedagogiska teoribildningen och forskningen i Sverige är försummad. Därtill menar jag det finnas skäl att se över såväl utbildningen för tjänst som pedagog i Svenska kyrkan som utbudet av fortbildning. Mot bakgrund av min studie i Västerås finns det få argument för att framtidens pedagoger kommer behöva mer lärarutbildningserfarenhet. Istället pekar resultaten mot att framtida pedagoger i Svenska kyrkan behöver mer teologi och en fördjupad religionspedagogisk utbildning. Därtill synliggör den långt ifrån självklart artikulerade relationen mellan didaktikens *Vad-* och *Hur-*fråga, ett behov av fortbildning för pedagoger. Fortbildning genom vilken man ges möjlighet att hålla vid liv men också utveckla sitt "språk" i en vid och såväl teologisk som pedagogisk mening.

Materialet från Västerås pastorat och den reflektion jag presenterar i relation till Larssons tidigare studier

aktualiserat ett antal frågor som kan vara av betydelse för Svenska kyrkans fortsatta arbete kring lärande och undervisning.

Vad kan exempelvis kunskap vara i ett kristet sammanhang, uppfattas alla människor ha en (kristen) tro och vad kan det betyda att tro? För arbetet med undervisning krävs det också en övergripande reflektion kring frågor av typen: Kan barn anses ha en medfödd tro? Har alla människor i grunden en tro? Kan man lära en människa tro? Vad behöver man lära en människa som kan öppna henne för trons mysterium? Och vem behöver i det senare fallet undervisning och om *vad*?

Det förändrade religiösa landskap som idag präglar såväl Sverige som andra delar av världen innebär djupgående förändringar av förutsättningarna för lärande och undervisning i Svenska kyrkan. Trots fortsatt höga medlemsiffror, har Svenska kyrkan, i likhet med andra religiösa institutioner, sedan länge mist sin för-givettagna och traditionella position. Den förändrade situationen utmanar kyrkans representanter att tydligare träda fram som vittnen, som bedjande, bekännande och med ett eget språk för att artikulera tro. Svenska kyrkan inbjuder, som jag uppfattar det, till mötesplatser där människor

får känna sig sedda och bekräftade men, undrar jag, lite tillspetsat: vad kommer utgöra skillnaden mellan kyrkans verksamhet och en väl fungerande fritidsgård i framtiden?

CAROLINE GUSTAVSSON

Docent i religionspedagogik,
lektor vid Stockholms universitet

Noter

- 1) Kyrkoordningen 2019. <https://www.svenskakyrkan.se/filer/KO%201%20jan%202019.pdf>. Hämtad 20190217, Andra avdelningen.
- 2) Larsson, Rune, "Kristen undervisning", i Olivestam et.al (red) *Livsnära. Teori och praktik kring kyrkans Bibelundervisning. Ett forskningsprojekt i kyrkodidaktik*. Umeå 1995, 28-37. Larsson, Rune, "Vill kyrkorna verkligen undervisa om sin tro?", i *Tro & Liv* Nr 1/2007, årgång 66, 2007, 29-43.
- 3) Larsson, "Kristen undervisning", 29.
- 4) Larsson, "Kristen undervisning", 36.
- 5) Caroline Gustavsson, *En process på riktigt. Lärande och undervisning i Västerås pastorat 2018. Redovisning av ett forskningsprojekt*. Västerås, 2019.

**Vill du prenumerera på
Svensk Kyrkotidning eller har du
frågor om din prenumeration?**

**Kontakta vår kundtjänst på:
prenumeration@svenskkyrkotidning.se**